

Samuel Alexandre Rousseau (1853-1904)
Cinq Pièces en Ut majeur (uit *Les Échos Sacrés*)

Tommy van Doorn
Vox Humana 32e Jaargang nr. 4 – volume 128 – oktober 2021

Over de componist

Samuel Alexandre Rousseau wordt op 11 juni 1853 geboren te Neuve-Maison in het Franse departement Aisne. Hij is de zoon van harmoniumbouwer Alexandre Rousseau (1827-1915), die in 1855 in Parijs een atelier begint waar hij talloze instrumenten bouwt. Samuels broer Gabriel Hector Rousseau (1854-1918) treedt in de voetsporen van zijn vader als instrumentenbouwer. Muziek, orgels en harmoniums zijn dus al van zeer jongs af aan aanwezig in het leven van Samuel. Op zijn veertiende begint hij met zijn studie aan het Conservatoire de Paris, waar hij in 1872 één van de eerste leerlingen in de orgelklas van César Franck is. Daarnaast studeert hij compositie bij François Bazin. Als componist is hij in 1878 prijswinnaar bij de prestigieuze Grand Prix de Rome voor zijn cantate *La Fille de Jephthé*. Hij verblijft nog enkele jaren in Rome waar hij werkt aan diverse opera's. Hierna keert hij terug naar Parijs om *maître de chapelle* te worden in de Saint-Clotilde.

Vanuit deze functie richt hij zijn compositorische werkzaamheden voornamelijk op het schrijven van liturgische muziek. Hij componeert diverse missen en een requiem, maar ook talloze orgel- en harmoniumwerken. Hij overlijdt op 1 oktober 1904 op 51-jarige leeftijd. Zijn zoon Marcel Samuel Rousseau (1882-1955) wordt ook componist, net als zijn kleindochter Éveline Plicque-Andréani (1929-2018). Opvallend genoeg werden ook zij beiden prijswinnaars bij de Grand Prix de Rome.

Les Échos Sacrés

Zoals vermeld is Rousseau al van jongs af aan goed bekend met de klankwereld van zowel het orgel als het harmonium. Het is dan ook niet vreemd dat hij behoorlijk wat voor deze instrumenten gecomponeerd heeft. Hij brengt diverse verzamelingen met kleinere en grote orgelwerken uit (vermeldenswaard is zijn grote *Fantaisie pour Orgue* opus 73, opgedragen aan César Franck) en een aantal uitvoerige bundels met korte harmonium/orgel-stukken die toepasbaar zijn in de liturgische praktijk van de katholieke mis. Uit

Atelier van harmoniumbouwer Alexandre Rousseau (uit: Le Journal Illustré).

de verzameling *Les Échos Sacrés* komt de muziekbijlage van deze Vox Humana. Deze bundel bestaat uit honderd stukken, onderverdeeld in een gelijkmatig aantal *Entrées, Offertoires, Élevations, Communions, Sorties*, korte stukken die kunnen dienen als *Préludes, Versets* en *Antiennes* en stukken die voor rouwdiensten te gebruiken zijn. De bundel is opgedragen aan Paul Wachs (1851-1915), die samen met Rousseau behoorde tot de eerste lichting orgelstudenten van Franck aan het Conservatoire.

Tableau Comparatif

Rousseau geeft in de inleiding van dit lijvige werk een praktische tabel (*Tableau comparatif des principaux mélanges de registres et de l'ensemble des jeux de l'Harmonium et du Grand-Orgue*) waarin enkele veel voorkomende registraties op het Franse drukwindharmonium naar een Frans-Romantisch tweeklaviers orgel vertaald worden. Het geeft een interessant idee van hoe men harmoniumwerken - niet alleen van Rousseau maar ook van andere componisten met "*pour orgue ou harmonium*"-bundels - kan vertalen naar de orgels uit die stijlperiode en hoe naar Rousseau's idee de diverse klanksamenstellingen op het harmonium zich verhouden tot het orgel.

In de tabel noteert hij diverse combinaties (voor harmonium gaat het hier om combinaties van registers die zowel in bas als discant gelijk zijn):

- A. Op harmonium: register 1 (8-voet). Op orgel wordt dit: *Salicional, Bourdon, Flûte de 8 pieds* (dus slechts enkele zachte 8-voets fluiten en een strijker).
- B. Op harmonium: register 1 en 2 (8- en 16-voet). Op orgel: *Montre de 16 pieds, Bourdon et Flûte de 8 pieds* (fluiten 8-voet ondersteund door de prestant 16-voet).
- C. Op harmonium: register 1, 4 en 0 (twee 8-voeten en de forté-kleppen open). Op orgel: *Montre, Bourdon, Flûte, Salicional ou Gambe de 8 pieds* (8-voets prestant en fluiten met óf de salicionaal óf de gamba).
- D. Op harmonium: register 1, 3, 4, 0 (twee 8-voeten, de 4-voet en de forté-kleppen open). Op orgel: *Bourbons, Montres, Flûtes, Salicional, Gambe de 8 pieds, Prestant* (alle fluiten en prestanten 8-voet, de salicionaal én de gamba en de prestant 4-voet).
- E. Op harmonium: register 1, 2, 4, 0 (twee 8-voeten, de 16-voet en de forté-kleppen open). Op orgel: *Bourbons et Montres de 16 et de 8 pieds, Flûte, Salicional et Gambe de 8 pieds* (alle fluiten en prestanten 16- en 8-voet en de 8-voets strijkers).
- F. Op harmonium: 1, 2, 3, 0 (één 8-voet, de 16- en de 4-voet en de forté-kleppen open). Op orgel: *Bourbons et Montres de 16 et de 8 pieds, Flûte, Salicional et Gambe de 8 pieds, Prestant, Doublette et tous les jeux du Récit accouplés au Grand-Orgue* (dezelfde registers als bij E, maar nu aangevuld met de prestant 4-voet, de 2-voets *doublette* en het tutti van het tweede manuaal (*Récit*) gekoppeld aan het eerste).
- G. Op harmonium: 1, 2, 3, 4, 0 (zoals Rousseau in een voetnoot aangeeft is dit ook wel het *Grand Jeu* van het harmonium: beide 8-voeten, de 16- en de 4-voet en de forté-kleppen open). Op orgel: *Tous les jeux, sauf la Voix Céleste et la Voix Humaine* (alle registers, zonder de voix céleste en de vox humana).

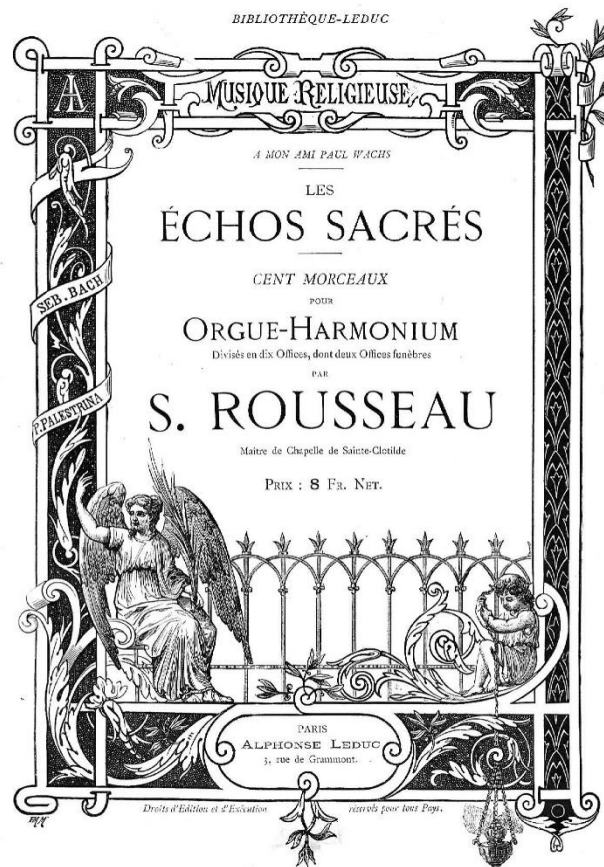

Atelier van harmoniumbouwer Alexandre Rousseau (uit: *Le Journal Illustré*).

Meer kleurrijke of ongewone klankcombinaties (of registraties waarbij de bas en discant verschillend geregistreerd zijn) worden niet verder toegelicht; Rousseau heeft zich hier beperkt tot de “ensemble”-klanken.

Cinq Pièces en ut majeur

De muziekbijlage van deze *Vox Humana* bestaat uit vijf korte stukjes in de toonsoort C-groot. Ze komen uit het deel van *Les Échos Sacrés* waarin veertig beknopte stukken (steeds twee á drie systemen muziek) gegroepeerd staan per toonsoort; steeds vijf voor iedere toonsoort (naast C-groot zijn er stukken te vinden in achtereenvolgens G-groot, D-groot, E-klein, nog eens C-groot, F-groot, Bes-groot, G-klein). De stukken zijn steeds kort van speelduur en gaan uit van een bepaald karakter of een bepaalde registratie; de laatste van de vijf is steeds een stuk op het *Grand Jeu*. Voor een organist is het zo dus heel praktisch om een kort werk paraat te hebben dat bijvoorbeeld een toonsoort voor een gezang intoneert of een bepaald deel van de mis afsluit. Rousseau vermeldt steeds de registratie voor harmonium en geeft dynamische aanwijzingen. Het *Expression*-register is nergens specifiek vermeld, maar het gebruik daarvan doet uiteraard meer recht aan de dynamische schakeringen. De vijf stukken in de muziekbijlage komen uit het eerste setje in C-groot van deze veertig stukken.

I. Het eerste stukje klinkt op een zachte achtvoetsklank en beweegt zich in een wiegend Andantino-tempo voort met een markant gepuncteerd ritme.

II. Het tweede werk wordt op dezelfde zachte achtvoetsklank gehouden. Opnieuw klinkt een driedelige maatsoort; nu een 9/8^e maat in een Andante-beweging. Een vloeiende, galante melodie in de rechterhand wordt ondersteund door een ritmisch gemarkeerde linkerhand waarbij in de eerste vier maten steeds een vol akkoord op de tweede tel klinkt. Het loont zich om de linkerhand hier eens apart te spelen om te horen hoe deze richting geeft aan het geheel. In de tweede helft van het stukje worden wat harmonische uitstapjes gemaakt.

III. In het derde deel vermeldt Rousseau geen specifieke harmoniumregistratie met nummers, maar houdt hij het meer generiek op *Tous les 16 p[ri]eds*. Het geheel wordt geoctaveerd gespeeld waardoor het wel op achtvoetshoogte klinkt. Het is hier dus mogelijk om – indien aanwezig – nog andere 16-voetsregisters van het klassieke Franse harmonium te benutten. De koraalachtige schrijfwijze met het Largo-tempo maakt het naar mijn gevoel een prima stukje voor de Voix Céleste 16'. Harmonisch gezien maakt Rousseau hier dankbaar gebruik van een kleurrijke transpositie; de eerste vier maten worden in de daaropvolgende vier maten exact herhaald, maar dan een kleine tert hoger (we zijn daar even in Es-groot in plaats van C-groot). Hierna beweegt hij zich met wat chromatische zijstapjes en via enkele wrange akkoorden weer terug naar C-groot.

IV. In het vierde werk horen we duidelijk een solistische melodie in de rechterhand tegen een begeleiding in de linkerhand. Hier wordt ook de deling in bas en discant van het harmonium gebruikt: in de linkerhand klinkt achtvoetsregister 1, maar in de rechterhand klinken gelijktijdig het zestienvoetsregister 2 en het viervoetsregister 3. Dit geeft, door het ontbreken van de 'opvullende' achtvoetsklank, een specifieke kleur aan de klank omdat de registers met twee octaven verschil klinken. Ook wordt de rechterhand in zijn geheel een octaaf hoger gespeeld; we horen hier in feite klinkend een achtvoet en een tweevoet. Compositorisch gezien is hier het sequensmatig denken een belangrijk ingrediënt: melodieën of motieven worden achter elkaar een toon hoger of lager herhaald.

V. Het laatste stuk gaat in een meer vlot Allegro moderato-tempo. In de eerste vier maten klinken de twee achtvoeten mezzoforte, maar daarna wordt het *Grand Jeu* ingeschakeld en eindigt het geheel met de nodige octaafverdubbelingen en volle akkoorden op een passende, feestelijke wijze. Het werkt hier mooi om het mezzoforte-deel aan het begin wat milder te spelen dan het forte-deel waarbij het *Grand Jeu* klinkt. Rousseau suggereert dit ook door de gepuncteerde motieven in de linkerhand in maat 1 en 2 met bogen te markeren; speel deze dus meer legato. Wanneer dan de octaafverdubbelingen in maat 5 volgen en het geheel in forte-klanken klinkt, kan het wat pittiger en uitbundiger gespeeld worden.